

58 Honderd gezichten

Het kan je zomaar gebeuren dat je op een rustige doordeweekse morgen – wandelend vanaf het station Zwolle naar de binnenstad – de brug overgaat en uiteindelijk rechtsaf de Blijmarkt oploopt. Het is niet ondenkbaar dat je dan Zwolle maar een stil provincie-stadje vindt, verstopt achter de IJssel – daar ergens in het oosten van het land.

Ach, leer mij Zwolle kennen – in 1943 daar geboren en 24 jaar getogen, en nu al wéér bijna 24 jaar Zwollenaar, jazeke! Als je op zo'n stille morgen alleen de *buitenkant* van de stad ziet, dan kan ik me dat gevoel van saaiheid nog wel voorstellen. Heb je echter de moed om op de Blijmarkt die grote deur van het *Museum de Fundatie* door te gaan – zoals vorig jaar 285.000 bezoekers deden – dan kun je daar nogal

eens een tentoonstelling van grote klasse zien. Dat is niet zo omdat ik dat in mijn chauvinisme vind; anderen zeggen dat ook – lees de kranten maar.¹

Is dit nieuw voor jou? Jammer, want dan heb je de fascinerende tentoonstelling *ZIE DE MENS – 100 jaar, 100 gezichten*, met werken van honderd kunstenaars gemist! Dat is niet meer goed te maken, want op 14 januari sloot de tentoonstelling.

Wij waren er onlangs; het was heel druk én heel stil in de zalen – de bezoekers keken intens. Maar wat verwarrend: veel gezichten op de kunstwerken keken ook naar mij! Er was soms sprake van tweerichtingsverkeer – ja, 'van aangezicht tot aangezicht'.

Hij kijkt me aan of toch net niet? Felix Nussbaum, met zijn wat ingevallen gezicht, zijn iets schuin wegstarende, teruggetrokken ogen... Is het achterdocht? Is het de angst van een man die 'weet dat hij niet aan zijn uiterlijk kan ontsnappen'?² Een man in een afgesloten ruimte, een binnenplaats, met daarbuiten een voor hem onbereikbare wereld; de ster en pas laten daarover geen misverstand bestaan.

Een jaar nadat Nussbaum dit zelfportret maakte stierf hij in Auschwitz-Birkenau, 39 jaar jong. Maar hij kijkt ons nog steeds aan!

Zie de mens – de titel van de tentoonstelling over honderd jaar gezichten suggereert dat je in iemands *gezicht* de *hele mens* aanschouwt.

Valt daar niet wat op af te dingen? Veel van de honderd kunstenaars lieten juist gezichten zien die niét een getrouwe weergave van het gezicht waren. Zij schilderden het gezicht, de mens zoals zij dachten dat hij of zij was.

Hoe laten wij door ons gezicht iets van onze gedachten en gevoelens zien? Hoe vaak is ons gezicht juist een gesloten boek en weerspiegelt onze buitenkant juist niet wat ons bezighoudt en wie we zijn? Van Kooten & De Bie zongen het al in 1975:

Allemaal op weg naar niets
Doen we zus of zomaar iets
Soms net echt maar meestal kitch
Want wie speelt er nog zichzelf

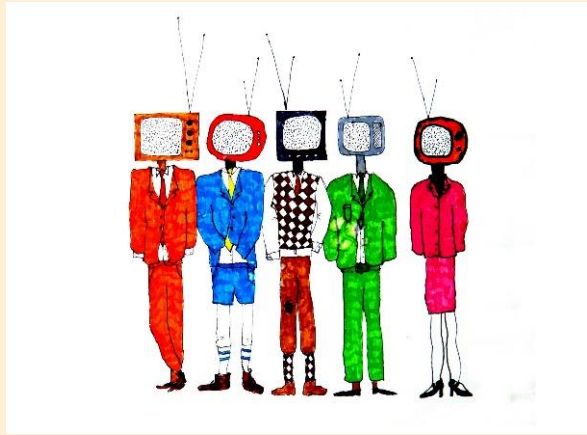
Weet je nog wanneer dat was
Toen je nog geen ander was
Niet in Harnas achter glas
Maar je eigenlijke zelf

Dikkerdoenerij genoeg
Op kantoor en in de kroeg
Als je nou eens geen masker droeg
Zou je dat niet beter staan

Wat moet je met die Januskop
Daar schiet niemand iets mee op
Het is een kwestie van een knop
Die moet enkel even om

Onze zoon Martijn maakte in 2013 met vijf stiften 24 kleurtekeningen³, waarin hij ons 91 mensen laat zien. Hiernaast zie je één van die tekeningen.

Zijn het – zoals iemand mij suggereerde – kindertekeningen of laat Martijn ons een wereld zien waarin de mensen inhumane *objecten* voor elkaar zijn? Of?

De mens als object. Dat was precies het thema waarmee de filosoof *Emmanuel Levinas* in 1961 het Europa van na de Tweede Wereldoorlog confronteerde⁴. Hij was in WOII Frans militair. Hij overleefde zijn krijgsgevangenschap in Duitsland, ondanks zijn joodse afkomst. De gruweldaden uit die tijd spoorden hem aan tot een pleidooi voor een meer humane omgang tussen mensen. Volgens hem is de medemens, de ander, geen object waar ik gebruik van kan maken. Nee, in 'het gelaat van de Ander' zie ik een schepsel en daardoor wordt een appèl gedaan op mijn ethische verantwoordelijkheid. Zolang ik mij niet verbind met de ander, zal deze voor mij een vreemdeling, een object blijven. Alleen door de ander te aanvaarden als een medemens is deze voor mij geen vreemdeling meer. En ben ik voor de ander geen vreemde meer.

Levinas verzette zich met deze gedachten tegen de moderne mens die *zichzelf*, het *eigen* ego in het middelpunt van de wereld zet en verwacht dat anderen de verlangens of zelfs eisen van dit ego zullen bevredigen.

Levinas keert het om. De eerste vraag is niet wat de ander voor mij betekent, maar wat ik voor de ander betekenen.

Ik kan alleen maar mens zijn met de andere mens, als ik de ander wil zien en als ik mijzelf aan de ander laat zien – zonder masker, zonder achterdocht, zonder angst. Omdat we geen objecten voor elkaar zijn maar elkaar in verantwoordelijkheid aanvaarden, als medemens. In liefde en vriendschap.

De tentoonstelling *Honderd gezichten* – en vooral dat zelfportret van Felix Nussbaum – herinnerde mij daaraan. Een goede tentoonstelling dus, in Zwolle. Zeker geen saai stad, want Zwolle heeft plekken waar je – zoals onder meer in *Museum de Fundatie* – aan het denken wordt gezet.

1 het dagblad Trouw van 1 oktober 2016 bijvoorbeeld – [Het gezicht van een eeuw](#)

2 Aldus de door het museum geschreven toelichting bij dit zelfportret

3 Op 14 mei 2017 verschijnt een boek over/van Martijn, met onder meer zijn teksten en deze 24 tekeningen

4 Levinas formuleert deze gedachten in zijn hoofdwerk *Totaliteit en Oneindigheid* (1961)